

روش تحقیق اقدام پژوهی

The Research Method In Action Research

غلامحسین عبادی

رئیس پژوهشکده تعلیم و تربیت
استان خوزستان

پژوهش، یک فرآیند منظم و مستمر است که در نتیجه آن پاسخ‌هایی برای سوالات از قبل تعیین شده به دست می‌آید. این پاسخ‌ها گاهی اوقات پاسخ‌های کلی و گاهی اوقات پاسخ‌های علمی، خاص و محسوس می‌باشند. فرآیند پژوهش، مبتنی بر روش علمی است. بر همین اساس می‌توان تفاوت‌های اساسی بین برخی از مطالعات، نظریه‌ها و پژوهش‌ها را برای یافتن پاسخ به سوال یا سوالات ملاحظه کرد. تفاوت روش علمی با روش غیر علمی در این است که در روش‌های غیر علمی کلیه فعالیت‌ها، ذهنی است و ملاکی برای آزمایش و بررسی این فعالیت‌های ذهنی وجود ندارد. در حالی که روش علمی بر واقعیات عینی استوار است و کلیه مراحل اجرای کار و فعالیت‌های مربوط، مورد آزمایش قرار می‌گیرد.

در پژوهش علمی مجموعه فعالیت‌های منظمی با ترتیب توالی خاصی انجام می‌گیرد تا پژوهشگر به کشف مجهول و پیدا کردن پاسخ برای مسئله یا مسائلی تدوین شده نایل آید. با کمی احتیاط می‌توان بیان کرد زیر بنایی‌ترین اصل در روش تحقیق، رعایت ترتیب و نظم فرآیند کلی و جزئی پژوهش است. چون با توجه به این اصل در کوتاه‌ترین زمان ممکن و با کمترین آسیب‌ها، کشف مجهول و یافتن راه حل برای مسئله علمی صورت می‌گیرد.

اقدامات اساسی برای انتخاب موضوع پژوهش

انتخاب موضوع پژوهش برای معلمان علاقه‌مند به فعالیت‌های پژوهشی از اهمیت زیادی برخوردار است. توصیه می‌شود در انتخاب موضوع برای اقدام به پژوهش برخی از اقدامات اساسی انجام گیرد.

اولاً: لازم است ابتدا یک حوزه وسیع محتوایی که اقدام کننده به آن علاقه‌مند است، هدف گذاری شود. پس از آن باید زمینه‌ای خاص از این حوزه انتخاب گردد به طوری که روی یک محدوده‌ای خاص متمرکز شود. برای این کار می‌توان از نظریات، تجربه‌های قبلی و یافته‌های پژوهشی استفاده کرد.

ثانیاً: باید از پیشینه و ادبیات پژوهش حوزه یا موضوع مشخص شده به طور وسیع آگاهی

پیدا کرد. این کار را می‌توان از طریق جستجو در سایت‌های مختلف، کتابخانه‌ها و مراکز علمی تحقیقاتی انجام داد. مطالعه‌ی پیشینه‌ی پژوهش ما را قادر خواهد کرد که تا مسائل و متغیرهای مهم را در رابطه با یک موضوع مشخص انتخاب نمائیم. از سوی دیگر، این نکته معلوم می‌شود که درباره‌ی موضوع انتخاب شده چه جنبه‌هایی روشن شده و چه مشکلاتی باقی مانده است.

ثالثاً: در تنظیم و بیان موضوع از لحاظ گستردگی موضوع انتخابی باید رعایت اعتدال به عمل آید. موضوع انتخاب شده نه آن قدر باید گسترده باشد که متغیرهای اصلی را غیر قابل کنترل نماید و نه آن قدر جزئی که نتایج آن قابلیت استفاده نداشته باشد.

مولفه‌های انتخاب روش تحقیق

انتخاب نوع روش تحقیقی بستگی به مولفه‌های متعددی دارد که مهم‌ترین این مولفه‌ها به شرح ذیل می‌باشند.

- ماهیت موضوع پژوهش
- ماهیت سؤال یا سؤال‌های پژوهش
- هدف‌های پژوهش
- گسترده‌گی و جامعیت موضوع پژوهش
- نحوه انتخاب آزمودنی‌ها
- نحوه کنترل متغیرها
- چگونگی اندازه‌گیری متغیرها
- چگونگی تحلیل اطلاعات

انواع روش‌های تحقیق

با توجه به مولفه‌های انتخاب روش تحقیق، نوع روش تحقیق مناسب انتخاب می‌گردد. روش‌های تحقیق به دلیل وجود گستردگی سؤال‌ها و مسائل پیش‌روی انسان متعینند. به همین دلیل انتظار داریم اکنون یا سال‌های آینده به این روش‌ها، روش‌های دیگری اضافه گردند.

مهم‌ترین روش‌های تحقیق عبارتند از:

- تحقیق همبستگی ۲ - تحقیق توصیفی
- پیمایشی ۳ - تحقیق تاریخی ۴ - تحقیق پس رویدادی یا علی پس از وقوع و یا علی مقایسه‌ای
- تحقیق آزمایشی ۶ - تحقیق نیمه آزمایشی ۷ - تحقیق آزمایشی مقدماتی ۸ - تحقیق موردی و زمینه‌ای ۹ - تحلیل محتوا ۱۰ - تحقیق تداومی و مقطعی ۱۱ - تحقیق ارضیوی ۱۲ - تحقیق ارزشیابی ۱۳ - اقدام پژوهی ۱۴ - تحقیق قوم

شناسی - ۱۵ فراتحلیل ۱۶ - تحقیق کیفی.

تعریف اقدام پژوهی

اقدام پژوهی یکی از روش‌های تحقیق توصیفی است. پژوهش توصیفی یکی از روش‌های تحقیق بسیار گسترده می‌باشد که در اکثر علوم قابلیت کاربرد دارد. اقدام پژوهی نه تنها در نظام تعلیم و تربیت مورد استفاده قرار می‌گیرد بلکه در کلیه علوم قابلیت استفاده دارد. امروزه شاهد آن هستیم که پایان‌نامه‌های دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترای بسیاری از دانشگاه‌های معتبر و بزرگ دنیا به استفاده از این روش تحقیق اختصاص می‌یابد.

استفاده از روش علمی در اقدام پژوهی یکی از جنبه‌های بسیار با اهمیت آن است. به همین خاطر است که از این روش جهت حل بسیاری از مسایل صنعت و خدمات، آموزش و ... استفاده می‌شود. هدف عمده اقدام پژوهی در نظام تعلیم و تربیت، توصیف شرایط با متغیرهایی است، که

مربوط به فرآیند آموزش و پرورش می‌باشد. از طریق این روش پژوهشی می‌توان اقدامات خاصی برای کلیه عملیات آموزشی در کلاس درس آموزشگاه، اداره و سیستم آموزشی انجام داد.

یکی از دلایل موفقیت‌های به کارگیری این روش، استفاده عملی از نتایجی است که پژوهندگان مسایل آموزشی در آموزشگاه‌ها به دست می‌آورند. شناخت و انتقال تجربه‌های معلمان خلاق و پژوهشگر از جمله اهداف وزارت آموزش و پرورش است تا از این رهگذر علاوه بر ترغیب صاحبان تجربه‌های ارزشمند، زمینه‌ای فراهم شود تا دیگران به راحتی از آن‌ها بهره‌مند شوند. به همین منظور پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش جهت ساماندهی و توسعه برنامه معلم پژوهنده در سطح استان‌ها علاوه بر برگزاری دوره‌های اقدام پژوهی در سال تحصیلی این برنامه را به طور کامل در کلیه استان‌ها اجرا می‌نماید

از اقدام پژوهی یا پژوهش در عمل تعاریف متفاوتی به عمل آمده است اما به طور خلاصه می‌توان بیان کرد اقدام پژوهی فعالیتی منظم و علمی مبتنی بر روش حل مسئله است که اقدام کننده در محیط کاری خود با روش ابتکاری و خلاق جهت تبدیل وضع نامطلوب (وضع موجود) به وضع مطلوب فعالیت می‌کند (سیف الهی، ۱۳۸۱). به این ترتیب اجزای اقدام پژوهی به شرح ذیل می‌باشد:

۱. اقدام پژوهی یک فعالیت علمی است و مبتنی بر روش حل مسئله است. (۵ مرحله روش علمی شامل: ۱- مسئله‌یابی ۲- توصیف مسأله ۳- فرضیه‌سازی ۴- آزمون فرضیه ۵- نتیجه‌گیری و ارزشیابی در آن به کار گرفته می‌شود).
۲. یک یا چند نفر که ممکن است در تحقیق متخصص باشد یا نباشد آن را اجرا می‌کند.
۳. یک روش ابتکاری است که در آن اقدام کننده روش را عیناً از جای دیگر تقلید نکرده بلکه به اتکای تدبیر و اندیشه خود آن را انجام می‌دهد.
۴. وضع موجود یا وضع نامطلوب را به وضع مطلوب تغییر دهد.

(توجه: همیشه وضع موجود نامطلوب نیست اما گاهی مایلم وضع موجود را تغییر دهیم).

هدف عمده اقدام پژوهی در تعلیم و تربیت

استفاده از روش علمی در اقدام پژوهی یکی از جنبه‌های بسیار با اهمیت آن است. به همین خاطر است که از این روش جهت حل بسیاری از مسایل صنعت و خدمات، آموزش و پرورش و غیره استفاده می‌شود. هدف عمده اقدام پژوهی در نظام تعلیم و تربیت توصیف شرایط یا متغیرهایی است، که مربوط به فرآیند آموزش و پرورش می‌باشد. از طریق این روش پژوهشی می‌توان اقدامات خاصی برای کلیه عملیات آموزشی در کلاس درس آموزشگاه، اداره و

سیستم آموزشی انجام داد.

دلایل پژوهندگی معلمان

هر معلم یا مربی علاوه بر توانایی در حوزه تخصصی خود ضروری است به روش تحقیق اقدام پژوهی مسلط باشد. دلایل عمده برای پژوهنده بودن معلمان به معنای عام کلمه به شرح ذیل می‌باشد (زارعی و محمودی راد،

هدف عمده اقدام پژوهی در نظام تعلیم و تربیت توصیف شرایط یا متغیرهایی است، که مربوط به فرآیند آموزش و پرورش می‌باشد. از طریق این روش پژوهشی می‌توان اقدامات خاصی برای کلیه عملیات آموزشی در کلاس درس آموزشگاه، اداره و سیستم آموزشی انجام داد.

(۱۳۸۳).

۱. چون در نهایت معلم است که از یافته‌ها و نتایج پژوهش استفاده می‌کند، پس چه بهتر که خود او دست به پژوهش بزند.
۲. چون معلم بیش از دیگران مورد سؤال قرار می‌گیرد، پس برای پاسخ‌گو بودن بهتر است خود او نیز در کار پژوهش درگیر باشد.
۳. پژوهش موجب رشد و بالندگی، نوآوری، نوجویی و ایجاد توانایی حل مسئله در معلم می‌گردد.
۴. پژوهش به صورت محلی و بومی انجام می‌شود.
۵. نتایج حاصل از پژوهش‌های معلمان کاملاً جنبه کاربردی پیدا می‌کند؛ زیرا معلم فقط برای حل مسئله کلاس درس یا مدرسه خود دست به پژوهش می‌زند.
۶. بسیار سریع، کارایی و کاستی‌های تحقیق توسط خود معلم معلوم می‌گردد.
۷. معلمی که پژوهنده نیست، نسبت به پژوهش‌های دیگران احتمالاً واکنش نشان می‌دهد. در صورتی که وقتی معلم خود محقق باشد، نسبت به یافته‌های خود، احساس تعلق خاطر می‌کند.

در اقدام پژوهی که یافته‌های پژوهشی توسط خود پژوهشگر مورد استفاده قرار می‌گیرد، هدف اصلی روی مسایل رو در رو و عملی روزمره می‌باشد. به همین دلیل روش کار آن، تا حدودی متفاوت با پژوهش‌های دانشگاهی است

۹. بیان وضع مطلوب، ملاک‌ها و نشانگرها
۱۰. جمع‌آوری داده‌ها از وضع موجود
۱۱. بازنگری گزینه‌های ممکن برای اقدام
بهینه (مرحله تدوین برنامه).
- ب- اقدام یا اجرا:** در مرحله دوم طرح
قدم ۱۲ طرح که:
۱۲. اجرای اقدام بهینه طرح می‌باشد، انجام
می‌گیرد.
- ج- مشاهده:** در مرحله سوم نیز دو گام
فرعی شامل:
۱۳. جمع‌آوری داده‌ها در ارتباط با تأثیر اقدام
بهینه
۱۴. تحلیل شواهد تأثیر اقدام و تهیه گزارش،
انجام می‌گیرد.
- د- بازتاب ارزیابی و اعتبار بخشی در آخرین
مرحله اقدام پژوهی دو مرحله‌ی فرعی
۱۵. گرد هم آبی ناظران و تهیه گزارش نهایی و
۱۶. ارزیابی گزارش و طرح انجام می‌گیرد.

منابع:

- بارزگان، عباس (۱۳۷۲). اقدام پژوهی و کاربرد آن در تعلیم و تربیت. فصلنامه تعلیم و تربیت شماره ۳۵ و ۳۶.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۰). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ اول، تهران: سمت.
- حقگو، نسرين (۱۳۸۴). گزیده‌ای از آثار معلمان پژوهنده. چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- زارعی، اقبال و محمودی راد، فروغ (۱۳۸۳). مبانی نظری و عملی اقدام پژوهی به زبان ساده. چاپ اول قم: انتشارات نسیم کوثر.
- ساکی، رضا (۱۳۸۳). اقدام پژوهی: راهبردی برای بهبود آموزش و تدریس. چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۸۲). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. چاپ هفتم، تهران: انتشارات آگاه
- سیف‌الهی، وجه الله (۱۳۸۱). راهنمای اقدام پژوهی در آموزش و پرورش. چاپ اول، رشت: انتشارات گیلان.
- عبادی، غلامحسین (۱۳۸۲). مجموعه خلاصه گزارش‌های اقدام پژوهی معلمان استان خوزستان. چاپ اول، تهران: انتشارات آبیژن
- قاسمی پویا، اقبال (۱۳۸۲). راهنمای معلمان پژوهنده. چاپ چهارم، تهران: نشر اشاره.
- Cohen, I., Manion, I., & Morrison. (۲۰۰۱). Research Methods in Education. By Routledge Falmer, ۵th the edition.
- Holly, D. (۲۰۰۲). Organizational behaviour: performance review. Butterworth - Heinemann. London.

- گروهی که اقدام روی آن‌ها انجام می‌گیرد.
- ۳. اقدامی مشترک و گروهی است و همه افرادی که در قبال عمل مسئول هستند را شامل می‌شود
- ۴. کاملاً وابسته به موقعیت و محل می‌باشد. روی یک مسئله ویژه در یک موقعیت خاص متمرکز است. قابلیت تعمیم‌پذیری ندارد.
- ۵. هم بنیادی است و هم کاربردی.
- ۶. راه حل‌های حاصل از اقدام پژوهی قابل نقادی و تبادل نظر با دیگران است (راه حل‌های به دست آمده نسبی هستند نه مطلق).
- ۷. خود ارزشیابی است. ارزشیابی مداوم از فرآیند پژوهش و ایجاد تغییر و اصلاح برای هماهنگ کردن پژوهش و عمل وجود دارد.
- ۸. ضروری نیست اقدام پژوهنده یک پژوهشگر حرفه‌ای باشد.
- ۹. مردمی است. تحقیقات دانشگاهی و سایر تحقیقات آکادمیک انجام وظیفه یا کار در ازای دستمزد است. اما اقدام پژوهی، کار را متعلق به خود می‌داند و تلاش در جهت بهبود شرایط و موقعیت کاری دارد.
- ۱۰. مبتنی بر ارزش‌های انسانی است. انگیزه اقدام پژوهی تعهد الهی و دینی، وجدان کاری، تعهد شغلی، کمالات اخلاقی، دلسوزی، ایثار و... می‌باشد

مراحل اجرای روش تحقیق اقدام پژوهی

- در اقدام پژوهی که یافته‌های پژوهشی توسط خود پژوهشگر مورد استفاده قرار می‌گیرد، هدف اصلی روی مسایل رو در رو و عملی روزمره می‌باشد. به همین دلیل روش کار آن، تا حدودی متفاوت با پژوهش‌های دانشگاهی است. اقدام پژوهی ویژگی‌های پژوهشی خاص روش خود را دارد لذا مراحل اجرای تحقیقات در این حوزه با ۱۳ مرحله معرفی شده متفاوت می‌باشد.
- اجرای یک طرح اقدام پژوهشی چهار مرحله اصلی دارد. که با توجه به ملاحظات و فعالیت‌های هر یک از مراحل اصلی، مجموعاً ۱۶ مرحله جزئی مختلف را در بر می‌گیرد. (بازرگان، ۱۳۷۲). رعایت توالی این ۱۶ مرحله از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. به طور خلاصه مراحل اجرای اقدام پژوهی به شرح ذیل است.
- الف- طراحی و برنامه‌ریزی:** در این مرحله اصلی ۱۱ مرحله فرعی وجود دارد که عبارتند از:
۱. انتخاب موضوع یا زمینه اقدام
 ۲. بررسی پیشینه و مطالعه اسناد و مدارک مربوط به موضوع
 ۳. تهیه و تدوین طرح
 ۴. تصویب و آماده‌سازی مقدمات اجرای طرح (مرحله مقدماتی)
 ۵. درک شرایط موجود و تعامل افکار با مدیران
 ۶. تقویت مهارت‌های برقراری ارتباط و دعوت از شرکت کنندگان در طرح
 ۷. توجه به اخلاق پژوهش و دعوت از ناظران طرح (مرحله آماده‌سازی شرایط)
 ۸. تشخیص جنبه اصلی مورد نظر برای اقدام و بهبود آن

۸. مشارکت دادن معلمان در پژوهش، ایجاد انگیزه، اعتماد به نفس و خودباوری را در آن‌ها تقویت می‌کند.
۹. با درگیر شدن معلم در اقدام پژوهی، مسئله جدایی نظریه و عمل از بین می‌رود.
۱۰. چون معلمان بهترین افراد در تشخیص مسایل و نیازهای دانش‌آموزان و آموزش و پرورش هستند، بهتر است که این مسایل به دست خود آنان حل شود.

ویژگی‌های روش تحقیق اقدام پژوهی

- مهم‌ترین ویژگی مشترک بین روش تحقیق اقدام پژوهی با سایر روش‌های تحقیق این است که از روش علمی استفاده می‌کند. اقدام پژوهی یکی از روش‌های تحقیق، کیفی است که دارای ویژگی‌های متعددی است. عمده‌ترین ویژگی‌های روش تحقیق اقدام پژوهی به شرح ذیل می‌باشد:
۱. فرآیند اقدام پژوهی یک فرآیند حلزونی یا یادگیری نظام دار شامل مراحل برنامه‌ریزی، اقدام یا عمل، مشاهده و بازاندیشی یا بازتاب می‌باشد.
 ۲. همکاری و تعامل بین پژوهنده و فرد یا

